טיונית החולות Heterotheca subaxillaris חודרת לחבל ההררי הגירני

אבי שמידע המחלקה לאבולוציה והמרכז לרציונליות, האוניברסיטה העברית ירושלים והמחלקה ללימודי ארץ-ישראל, מכללת כנרת avi.shmida@gmail.com

טיונית החולות *Heterotheca subaxillaris* היא צמח זר רודרלי שמקורו מאמריקה אשר בחמישים שנה האחרונות "התנחל" במישור החוף בצידי דרכים, אשפתות וגם ברוב בתי הגידול החוליים (בן-שחר, 2007). מאז שנות השבעים של המאה הקודמת הוא התנחל במישור החוף והשתלט על בתי גידול חוליים במקומות רבים והוגדר כמין פולש (דופור-דרור 2010). בעונת הסתיו (סוף אוקטובר ונובמבר) הוא צובע את צידי הדרכים של האזור בפריחה צהובה שובת עין.

בתמונה מימין: טיונית החולות במעבר ביתר בהרי-יהודה, 11.11.2016, צילם אבי שמידע ©
בתמונה משמאל: אברי התפרחת והפרחים של טיונית החולות, עמק שרה בבאר-שבע, צלם עוז גולן ©

עד השנים האחרונות פלשה **טיונית החולות** רק לבתי גידול חוליים ופגשנו אותה בשרון, בפלשת ומעט בנגב המערבי. חשבנו כי הצמח מוגבל בתפוצתו למעונות חוליים ואין סכנה כי יתפשט גם לאזורים הגירניים בשדרת ההר בישראל. ואולם, בשנים האחרונות אנו פוגשים פרטים בודדים של טיונית החולות בצידי דרכים ממש בתוך שדרת ההר המרכזית ובהרי הגליל על סלעי גיר בבתי-גידול שאינם חוליים. בכל המקרים הללו **טיונית החולות** גדלה תמיד בשולי כבישים ראשיים, בצידי הכביש או בסדקים במדרכת הכביש. בפעם הראשונה

ראינו אותה בגליל המערבי באזור התעשייה של תפן בשנת 2009 ומאז קיבלנו רק תצפיות מעטות עליה מאזורים גירניים בגליל. מאז שנות התשעים של המאה הקודמת התפשטה **טיונית החולות** דרומה במישור החוף והשתלטה על אזורים נרחבים באזור אשדוד – אשקלון – יד מרדכי והדרימה עד באר-שבע וצומת טללים ליד משאבי שדה. אולם אף פעם לא ראינו אותה חודרת לאזור הגירני של שדרת ההר של הרי-יהודה והשומרון. בתחילת חודש נובמבר 2016 בעוד אנו מחכים בפקק התנועה במחסום ביתר בהרי ירושלים, הזדקר צמח של טיונית במלוא פריחתו (ראה תמונה). היה זה צמח בודד בתוך שדרה ארוכה של צמחי טיון דביק השולט בשולי הדרכים של אזור גוש-עציון ופרוזדור ירושלים. מאז פגשנו עוד שני פרטים עלובים בכניסה למנהרה הראשית בכביש 60 מתחת לבית-ג'אללה.

האם פרטים בודדים אלה הם אות להמשך ה"פלישה" של טיונית החולות לעבר שדרת ההר והתחלה של כיבוש צידי הדרכים בכל האזור ההררי הגירני של ישראל ? לכאורה התשובה היא "לא רבתי", שכן הטיונית ידועה בארץ המוצא שלה כצמח חולות ובחמישים שנה האחרונות אכן בית-גידולה בישראל כלל רק בתי-גידול חוליים. אך ניסיון ממינים פלשניים אחרים מורה כי מצב סטטי זה עשוי להשתנות. נכון כי אוכלוסיות המקור של הטיונית אינן מותאמות כנראה לגדול בקרקע עשירה בגיר. צמחי החלוץ הראשונים שיגיעו לבית-גידול זר ושאינו מותאם אכן יסבלו, אך ייתכן שסלקציה של פרטים מותאמים באוכלוסיות תביא תוך כמה עשרות שנים להתמיינות גנוטיפים המותאמים לגדול בגיר ובקור. תקופה זו של פלישה איטית "כמעט עמידה" (lag phase) שבה גודל האוכלוסייה של המין הזר כמעט אינו משתנה ידועה בצמחים פולשים רבים שנחקרו. בן-שחר שחקרה את פלישתה של הטיונית בישראל (2007) מציינת את תכונות הטיונית המקנות לה יתרון כצמח פולש: משך מחזור חיים קצר ויכולת ייצור זרעים עצומה. תכונות אלה מאפשרות לצמח הפולש לפתח תוך דורות מועטים (20-50 דורות) גנוטיפים המותאמים לבית-הגידול החדש שאינו טבעי עבורו.

אנו מכירים מקרים דומים של צמחי חולות ממישור החוף המובאים בערמות חול מחוף הים ומתנחלים באתרי בניין וצידי כביש בהרים. ניתן לדוגמא את ה**פרגה** ה**צהובה** אשר התנחלה בכביש בגין בירושליים ואוכלוסיה דלילה שלה גדלה במשך 13 שנה בסלעים החשופים אשר במפער כביש בגין ממזרח לבית-הכרם. ניסיון התנחלות זו נכשל והאוכלוסיה נכחדה. קרוב לוודאי שהפרטים הבודדים של **טיונית החולות** המופיעים בצידי הדרכים בשדרת ההר של יהודה ושומרון הם ניסיונות התנחלות ראשונים של המין בבית-הגידול ההררי. האם ניסיון זה יצליח ובעוד 30 שנה תפאר הטיונית בפריחה סתווית יפהפיה גם את הגליל והשומרון ?

נשמח לקבל דיווחים על אתרים חדשים של הצמח באזורי ההר הגירניים בארצנו.

טיונית החולות. צילם: גדי פולק ©
מימין – נבטים, התחלת פלישה לבתי גידול חוליים בשטח טבעי; משמאל – צמח בוגר בפריחה ובהפצת זרעונים בגבול הגן הלאומי חולות אביחיל בשרון.

ספרות:

בן-שחר ש 2007 הפלישה הצהובה, טבע הדברים 146 : 54 – 60.

דופור-דרור ז מ 2010 הצמחים הפולשים בישראל. העמותה לעידוד וקידום שמירת הטבע במזרח התיכון, רשות הטבע והגנים והמשרד להגנת הסביבה. ירושלים, 186 עמודים.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: שמידע א 2016 טיונית החולות Heterotheca subaxillaris חודרת לחבל ההררי הגירני, חדשות בוטניות, כתב-עת "כלנית" מספר 3.

טיונית החולות Heterotheca subaxillaris חודרת לחבל ההררי הגירני